

Szilágyi Emőke Rita*

EGY KORA ÚJKORI JÉGHEGY

– Bepillantás egy kritikai kiadás munkálataiba –

A jéghegymetafora az irodalomban

Metairodalmi kontextusban a jéghegymetaforát vagy jéghegymodellt elsőként minden bizonnyal Hemingway használta a *Halál délután* című írásában,¹ majd később ars poeticája esszenciális motívumaként több alkalommal is definiálta.² Hemingway szerint, ha az író jól végzi a dolgát, azaz elég tömören és világosan fejezi ki magát, akkor az olvasó érteni fogja, mi az, amit elhallgatott. A kihagyás tehát itt hagyományos retorikai alakzatként működik: a leírtaknak ad valamiféle többletjelentést, amiért az olvasónak meg kell dolgoznia; az író e ponton többletaktivitást követel

* A szerző a Bölcsészettudományi Kutatóközpont Irodalomtudományi Intézetének tudományos munkatársa, az Intézet tudományos titkára. A tanulmány az MTA Prémium Posztdoktori Kutatási Program támogatásában készült. Ezúton szeretném megköszönni Kiss Margitnak a cikkírás során nyújtott szakmai segítségét!

¹ „If a writer of prose knows enough of what he is writing about he may omit things that he knows and the reader, if the writer is writing truly enough, will have a feeling of those things as strongly as though the writer had stated them. The dignity of movement of an ice-berg is due to only one-eighth of it being above water. A writer who omits things because he does not know them only makes hollow places in his writing.” Ernest HEMINGWAY, *Death in the Afternoon* (London: Jonathan Cape, 1958), 183. Magyarul: „Ha egy prózaíró eleget tud arról, amiről ír, elhagyhat dolgokat, amiket tud, és ha az írása eléggé igaz, az olvasó éppoly erősen érezni fogja azokat a dolgokat, mintha az író odaírta volna. A jéghegy vonulása azért méltóságos, mert csupán a nyolcadrésze emelkedik ki a vízből. Az író, aki azért hagy ki dolgokat, mert nem ismeri őket, csak üresen hagy helyeket az írásában.” Ernest HEMINGWAY, *Halál délután*, ford. PAPP Zoltán (Budapest: Európa Könyvkiadó, 1969), 170.

² „I always try to write on the principle of the iceberg. There is seven-eighths of it underwater for every part that shows. Anything you know you can eliminate and it only strengthens your iceberg. It is the part that doesn't show. If a writer omits something because he does not know it, then there is a hole in the story...” Ernest HEMINGWAY, *The Art of Fiction No. 21*. Interviewed by George PLIMPTON, *The Paris Review*, 18. sz. (1958): <https://www.theparisreview.org/interviews/4825/the-art-of-fiction-no-21-ernest-hemingway>. Magyarul: „Én mindig a jéghegy-elv szerint igyekeztem írni. Minden kiemelkedő résznek hétnyolcad rész felel meg a víz alatt. Az ember mindazt elsüllyesztheti, amit tud, és ez csak erősíti a jéghegyét. Ez az a rész, ami nem látszik ki. De ha az író azért hagy ki valami, mert nem tudja, akkor lyuk marad a történetben.” *Interjú! Nagy írók műhelyében*, szerk. KULIN Katalin, 2 köt., Modern könyvtár (Budapest: Európa Könyvkiadó, 1965), 2:131.

meg az olvasójától, akinek mégis érdemes ezen fáradozni, hiszen a valódi üzenet, az igazán fontos jelentés az elrejtett részben található.³

A kihagyás vagy hiány azonban eredhet más okból is, és az is előfordulhat, hogy nem tudatos működés eredménye. A jéghegymodell, melyet Freudtól szokás (tévesen) eredeztetni, az alkalmazott pszichológia és a kommunikáció területén a hemingwayi modelltől kissé eltérő jelentéssel bír: a jéghegy csúcsa, ami látható és hozzáférhető, mindazon érzések és gondolatok halmaza, melyek elérték a tudatosság szintjét. Azonban ami alatta van, tehát nem látszik, rejtve marad, a tudattalan területéhez tartozik, mely központja mindazon, a tudatos elől elzárt információknak, melyek cselekedeteinket meghatározzák. Itt tehát a láthatatlan rész csak részben hívható elő a látható alapján, a láthatatlan rész méretére csak hozzávetőlegesen tudunk következtetni a látható mérete és egyéb tulajdonságai alapján.⁴

Az írói levelezéseket sajtó alá rendező kutató gyakran találja magát szembe egy elé tornyosuló jégheggyel, és minél régebben élt a szerző, akivel foglalkozik, annál erősebb és nyomasztóbb ez az érzés, annál kisebb a látható rész a láthatatlanhoz képest. Az ókortól kezdve egészen az újkorig a levelezések csonka, hézagos volta könnyedén magyarázható az azóta eltelt idő hosszúságával, a bizonyos korok és helyek eltérő, olykor igen szerencsétlen történelmi háttérével (pl. vallásháborúk, török hódoltság, tűzvész stb.), és néha a levelek elpusztítására vonatkozó szerzői szándékkal is. Míg az előbbi esetek nem szándékoltak, mondhatni a balszerencsés körülmények számlájára írhatóak, addig az utóbbi verzió eseteit külön kell kezelnünk szándékos, azaz *tudatos* voltuk miatt. Ilyen esetek azok, amikor a levélíró azt kéri címzettjétől, hogy az olvasás után semmisítse meg a szóban forgó levelet, illetve amikor a levelet összegyűjtő és rendező személy (aki lehet a szerzője, címzettje, vagy épp csak a fennmaradt állaghoz hozzáférő filosz) úgy dönt, hogy némely levelet a gyűjteményből kihagyja, akár meg is semmisíti. Az előbbi esetről ironikus módon általában éppen úgy szerezhetünk tudomást, hogy a címzett nem tett eleget a levélíró kérésének és a levelet mégis megőrizte, így a fennmaradt vagy akár ki is adott levél maga tanúskodik arról, hogy túlélte a rá kiszabott halálos ítéletet. A másik esetről túlnyomórészt nincsenek kézzel fogható bizonyítékaink, kivéve, ha a kézirat megőrződik és később előkerül, elárulva a címzettet/sajtó alá rendezőt, vagy ha a fennmaradt levelekből konkrétan kiolvasható a levél hiánya.

³ Vö. Carlos BAKER, *Hemingway: The Writer as Artist* (Princeton: Princeton University Press, 1990), 117–118. A poétikai minimalizmus elképzelése azonban nem Hemingway találmánya, ő Ezra Poundtól vette át, aki e poétikát a lírára már az 1910-es években kidolgozta. A prózai minimalizmusról bővebben lásd John BARTH, „Néhány szó a minimalizmusról”, ford. VAJDA Róza, in Raymond CARVER, *Nem ők a te férjed*, szerk. GÉHER István és mások, 7–14 (Pozsony: Kalligram Kiadó, 1997). Köszönöm szépen Kappanyos Andrásnak, hogy felhívta a figyelmem erre a szövegre.

⁴ Christopher D. GREEN, „Where Did Freud’s Iceberg Metaphor of Mind Come From?”, *History of Psychology* 22, 4. sz. (2019): 369–372.

Oláh Miklós, vagy ahogyan ő szerette magát hívni, latinosan: Nicolaus Olahus (1493–1568), pályája csúcán esztergomi érsek és kancellár, a kora újkori Magyar Királyság egyik legbefolyásosabb alakja valószínűleg elismerőleg csettintett volna, amennyiben ismerte volna a jéghegymetaforát. Elrejtteni, ami titkolni való, ami intim, ami néha vállalhatatlan, és megmutatni azt, amiből hasznunk származik – a humanista *self-fashioning* alapvető mozgatórugói voltak;⁵ *Leveleskönyvében* és későbbi levelezésében ő maga is élt ezzel, amint azt az alábbiakban ismertetem. Oláh levelezésének nagyfokú pusztulása egyrészt tudatos döntések, másrészt pedig nem szándékos események számlájára írható: részben a szerzői szándéknak és későbbi kiadója szerkesztői elveinek „köszönhető”, valamint az elmúlt négy és fél évszázad szerencsétlen körülményeivel magyarázható. Tanulmányomban a jéghegymetafora segítségével azt mutatom be Oláh Miklós levelezésének kiadásai alapján, mennyire keveset tudhatunk egy kora újkori szerző levelezéséről, különösen, ha nem készítettünk kritikai kiadást belőle. Azaz fordítva: mi az, ami bár eredetileg a jéghegy víz alatti részéhez tartozik, mégis megismerhető, feltárható, és mennyiben módosítja ez az ismeret az egész jéghegyről alkotott képünket?

Forráskiadás

Ipolyi Arnold a Magyar Tudományos Akadémia II. Osztályának elnöke volt már, mikor 1875-ben megjelent az általa sajtó alá rendezett Oláh Miklós-levelezés-kiadás.⁶ A szövegkiadás alapját a ma az Esterházy-levéltár anyagában található *Leveleskönyv (Epistulae familiares)* képezte,⁷ melyet Oláh állított össze saját levelezéséből, s melyet részben emendált saját kezűleg. A kiadás elképesztően gyors tempóban készült, és monumentális volta ellenére mai napig nem került bele Ipolyi életművének értő interpretálásába.⁸ Ipolyi a kötet előszavában részletesen ír Oláh életéről, munkásságáról, a korszakról, melyben élt és alkotott, a Mohács utáni évekről, a gyászról és az önkéntes száműzetés fájalmáról, hivatali karrierjéről és irodalmi ambícióiról, majd magáról az *epistulae familiares* műfajáról – melybe a kiadás alapját képező kéziratot megadott cím szerint e gyűjtemény is sorolandó –, és végül a kéziratról magáról, illetve saját szövegközlési eljárásáról is ejt pár szót. Mivel 1875-től gyakorlatilag 2018-ig, a kritikai kiadás első kötetének megjelenéséig kizárólag Ipolyi ki-

⁵ A *self-fashioning* fogalmát Greenblatt vezette be és definiálta azóta is mértékadó monográfiájában, s mindenekelőtt (de nem kizárólag) nyelvi tevékenységként írta le, lásd Stephen GREENBLATT, *Renaissance Self-Fashioning: From More to Shakespeare* (Chicago–London: University of Chicago Press, 1980), különösen: 2, 9.

⁶ IPOLYI Arnold, kiad., *Oláh Miklós II. Lajos és Mária királyné titkára, utóbb magy. orsz. cancellár, Esztergomi Érsek-Primás és kir. helytartó levelezése*, Monumenta Hungariae historica 1, Diplomataria 25 (Budapest: Magyar Tudományos Akadémia, 1875).

⁷ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (mostantól: MNL OL) P 108 Rep. 71. Fasc. 23.

⁸ A ma elérhető egyetlen életrajzi összefoglaló meg sem említi e szövegkiadást: HOPPÁL Mihály, *Ipolyi Arnold, A múlt magyar tudósai* (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1980).

adásában ismertük és olvashattuk Oláh leveleskönyvét, érdemes Ipolyi előszavából hosszabban idézni, hogy lássuk, mit ismert a nyájas olvasó Oláh Miklós-levelezés címén majdnem másfél évszázadon át:

E könyvben Oláh Miklós levelezéseinek részletes gyűjteménye másoltatott le csupán. A másolat azonban kétségtelenül Oláh Miklós életében s az ő parancsára készült az eredeti levelekből. Az több meglehetősen ügyetlen írnoknak ugyan jól olvasható, de hibás leírása által létesült. Oláh Miklós ismeretes írásának vonásai a javításokban és változtatásokban felismerhetők. De hogy javító keze az egészen át nem mehetett, azt a számos benmaradt értelemzavaró hiba tanúsítja. A gyűjteményben nyilván csak hazáján kívül tartózkodása idejéből származó levelezését kívánta összeállítani. Észrevehető azonban e levelekből, hogy még ezeknek is *nagy részét elhagyta*. Számos válasz, melyre e levelek hivatkoznak, hiányzik. Nem csak azokat hagyhatta el a gyűjteményből, melyek talán egészen érdektelenek, vagy csupán legszorosabban vett magánügyekben pongyolán, rossz hibás iránylyal, sőt talán más nyelven, nevezetesen rokonaitól magyarul voltak hozzá írva, kiktől egy ily levél sem jön elő, ámbár kétségtelen, hogy velők gyakrabban váltott levelet. Hanem saját levelei közül is, melyekre hasonlóan vonatkozások történnek, több közben elmaradt. Lehet, hogy néhány közben el is veszett s ez volt csupán az ok, hogy a többi közé fel nem vétetett. Több még is *kétségtelenül szándékosan mellőztetett, nemcsak mint fölösleges, hanem mint olyan, melynek közlését azok magántermészete nem engedte meg*. Másokból csupán egyes ily részletek hagytak el. Mindez arra mutat, hogy Oláh Miklósnak összegyűjtött levelezése *leírásában valamely határozott célja volt*. Azokat a kor divata szerint e gyűjteményben mint feliratuk is »Epistolae familiares ad amicos« mutatja, e cím alatt talán kiadni készült. Vagy hogy azokat csak családjában emlékül kéziratban fenhagyni óhajtotta. E célra, úgy látszik, átadta a kiválasztott vagy fentartott eredeti levelezések egész kötegeit egykét leírónak, kik azokat, egyes iv-füzetekre másolták le, minden tekintet nélkül a levelek keltének időrendjére. Összeállításuk sorrendjében itt-ott azon terv észlelhető, mintha egyes írók leveleit egymás mellé sorozni lett volna szándékuk.

De ez a terv sincs következetesen átvive. Ha egy s ugyanazon személy több levele egymásután van is leírva, azért más levelei szétszórva másutt is előjönnek. Úgy látszik tehát, hogy a mint az egyes írók néhány levele a csomagokban együvé volt állítva, a szerint írhatták le csupán azokat egymás után.

A levelezés kiadásában, bár a legszigorúbb hűséget tartottam szem előtt, mégis mindenekelőtt *e levelek sorrendjét az idő kelte szerint helyreállítandónak* véltem. Ez nem okozhatott úgy sem nagyobb nehézséget vagy zavart, mert a levelek rendesen keltezve lévén, a legtöbb iránt e tekintetben épen semmi

kétség sem merülhetett fel, hogy illető helyére soroztassék. Néhánynál, hol vagy az évszám vagy a hó és napnak kelte hiányzott, a szöveg tájékozott sorrendje iránt.

Nagyobb nehézséget okozott itt-ott a hibás leírás által megzavart szöveg helyreállítása. A legtöbb helyütt a helyes értelem, a leírás hibái dacára könnyen felismerhető lévén, visszaállítása minden további kétség és erőszak nélkül eszközölhető volt. A többire nézve a kiigazító változtatásban, mi mindössze csak néhány helyütt történt, a legnagyobb mérséklettel jártam el. Csak, ott hol egy vagy más szótag vagy segédige és kötszó kihagyása, a hajlítás elvétele szembetűnőleg felismerhető volt, *igazítottam ki minden további megjegyzés nélkül a világosan felismerhető hibát*. Máshol az értelemzavaró hibára, vagy hiányra zárjel alatt alkalmazott javítással vagy kérdőjellel *figyelmeztettem*. Másképp még a nevek írásánál is szigorúan *ragaszkodtam* többnyire az illető szövegeknek gyakran egymástól is eltérő *írásmódszeréhez*. Innét egy s ugyanazon tulajdonnév különbözőn írva ugy olvasható, mint az illető szövegben előjön. E hűség által a nevek írására is és az akkori írásmódorra véltem olykor érdekes adatot szolgáltatni. Ezen elv vezérlett a Tartalom s a Tárgymutató szerkesztésében is. Ha a név alatt felismerhető volt a hely- és személy-név, azt híven adtam ugy, mint a szövegben előjön. Csak egyes neveknél, hol azok változtatva használtak vagy el vannak torzítva, véltem a magyarázatot melléklendőnek s a felismerhető hibát kiigazítandónak.⁹

Összefoglalva, Ipolyi tehát a következő megállapításokat teszi a *Leveleskönyvből* készített szövegkiadását illetően:

1. Oláh a *Leveleskönyvében* a külföldön töltött éveinek levelezését gyűjtötte és adta közre, de azt se teljes egészében: sok levelet kihagyott, akár azok érdektelensége vagy magántermészete okán, akár nyelve miatt.
2. Oláhnak a gyűjtemény összeállításával meghatározott célja volt. A humanista levélgűjtemények sorába jól illik e kötet: túlnyomórészt jó latinsággal megírt levelek gyűjteménye, mely szerzőjeként és szerkesztőjeként Oláh saját pallérozottságáról nyújt tanúbizonyosságot. A válogatás és elrendezés elve tehát nagyfokú szerzői tudatosságról tanúskodik.
3. Oláh olykor mégsem teljesen következetes: nemcsak hogy egyes válaszlevelek hiányoznak, de kronológiai sorrendet sem sikerült kialakítania a gyűjteménybe beválogatott darabok közt.

⁹ IPOLYI, Oláh Miklós..., XII–XV, kiemelések tőlem – Sz. E. R.

A fentiekkel összefüggésben, Ipolyi a következő helyeken látta indokoltnak belenyúlni vagy éppenséggel nem belenyúlni a szövegbe:

1. Hibás szövegközlés esetén általában egyszerűen *kijavította* a szöveget, esetenként zárójellel jelezve azt.
2. Mindenekelőtt *helyreállította* a levelek kronológiai sorrendjét.
3. A tulajdonnevek helyesírásánál *ragaszkodott* a kéziratban található alakhoz.

Csak a jéghegy csúcsa látszik

Ipolyi forráskiadásának köszönhetően megindult Oláh életművének alaposabb feltárása: sorra jelentek meg az életrajzi és irodalomtörténeti munkák mind magyar, mind idegen (elsősorban román és szlovák) nyelveken, melyek egytől egyig Ipolyi szövegkiadását használták forrásként.¹⁰ Nagyobb mennyiségű publikáció és fordítás jelent meg Oláh halálának 400. (1968), illetve születésének 500. (1993) évfordulóján, utóbbiról egy kolozsvári konferenciával is megemlékeztek, melynek a tanulmánykötete nyomtatásban is napvilágot látott.¹¹ Voltak és vannak slágertémák, amelyek felülreprezentáltak az Oláh Miklósról szóló szakirodalomban, mindenekelőtt a németalföldi kapcsolatainak feltárása és ismertetése, melyek minden bizonnyal nem csupán a téma nemzetközisége miatt kaptak nagyobb reflektorfényt, hanem amiatt is, mert a forrásanyag nagyja Ipolyi kiadásának köszönhetően a kutatók rendelkezésére állt.¹² Így aztán Oláh levelezésének esetében is megvalósult, ami a szövegkiadások rákfenéje szokott lenni: az edíció egyrészt hozzáférhetővé tett korábban kevésbé hozzáférhető anyagokat, másrészt azonban elfedte a többi, kiadatlan

¹⁰ Ștefan BEZDECHI, *Nicolaus Olahus: primul umanist de origine română* (Aninoasa-Gori: Editura Ram, 1939); Vojtech BUCKO, *Mikuláš Oláh a jeho doba – 1493–1568* (Bratislava: Vedecké ústavy mesta Bratislavy, 1940); Cristina NEAGU, *Servant of the Renaissance: The Poetry and Prose of Nicolaus Olahus* (Bern: Peter Lang, 2003).

¹¹ I. S. FIRU și Corneliu ALBU, studiu introd. și note, *Umanistul Nicolaus Olahus Nicolaie Românul (1493–1568): Texte alese* (București: Editura Științifică, 1968); MÓZES Huba, szerk., *Program és mítosz között: 500 éve született Oláh Miklós. Az 1993. január 9–10-i kolozsvári megemlékezés anyagából* (Budapest: Szent István Társulat, 1993).

¹² SCHLEICHER Pál, *Oláh Miklós és Erasmus, Értekezések a magyarországi latinság köréből* 3 (Budapest: Dunántúl Ny., 1940); Gilbert TOURNOY, „Petrus Nannius and Nicolaus Olahus”, *Humanistica Lovaniensia: Journal of Neo-Latin Studies* 55 (2006): 129–139; Imrich NAGY, „Mikuláš Oláh a Erazmus Rotterdamský: osudy jedného nenaplneného priateľstva”, in *Decus Sapientiae*, editori Ludmila BUZÁSSYOVÁ, Erika JURÍKOVÁ a Nicol SIPEKIOVÁ, 184–197 (Trnava: Trnavská univerzita Filozofická fakulta, 2011); Cornelia POPA-GORJANU, „Correspondența lui Nicolaus Olahus cu Cornelius Duplicius Scepperus (1533–1535)”, *Annales Universitatis Apulensis: Series Historica* 7, 1. sz. (2003): 187–190; Cornelia POPA-GORJANU, „Correspondența lui Camilus Gilinus cu Nicolaus Olahus”, *Annales Universitatis Apulensis: Series Historica* 9, 1. sz. (2005): 263–269.

kéziratot, illetve a közzétett kézirat egyéb rétegeit,¹³ s ez összességében a levelezés-kutatás megrekedését eredményezte.

Hogy pontosan milyen hiányokat fedett el Ipolyi kiadása, az az ő alapos előszavából sem derül ki mindig. Az alábbiakban pontokba szedve összegzem, hol szorult kiegészítésre, javításra, revidelésre Ipolyi kiadása.

1. Teljesség. Ipolyi csupán annyit regisztrál, hogy Oláh nem válogatta bele gyűjteményébe az összes levelét a *Leveleskönyv* gyűjtőkörének idejéből – mely a címlap tanúsága szerint 1527 és 1538 közti intervallumot jelent. Ez részben igaz: s erről, mint Ipolyi is említi, sokszor megbizonyosodhatunk, amikor hiába várunk egy-egy levélre adott választ. A szelektálás oka azonban többértű lehet, mint Ipolyi gondolta: az általa említett nyelvi és magánjellegű levelek mellett a politikai és felekezeti okokból kimaradt leveleket is meg kell említenünk. Hogy a magyar nyelvű levelek nem értek bele egy humanista *epistulae familiares*ba, az világos; tegyük hozzá, magyar nyelven amúgy is elsősorban családtagjaival és familiárisaival levelezett, így e levelek magánjellegű természete is oka lehetett a kihagyásnak. A politikai és felekezeti ellentéteket elfedendő, a politikailag vállalhatatlan barátságok lenyomata (mint például amelyek Brodarics Istvánhoz fűzték, aki dévényi levelének keltétől élete végéig Szapolyai János szolgálatában állt, vagy Nádasdy Tamáshoz, aki az 1530-as években időszakosan elpártolt I. Ferdinándtól és átállt Szapolyaihoz) szintén értelemszerűen mellőzendőnek tűnhettek egy olyan szerzőtől, aki mindvégig lojális maradt a Habsburg-dinasztiához.¹⁴ Ugyanígy, katolikus egyházi vezetőként, illetve a *Leveleskönyv* összeállításakor erre a szerepre még csak készülvén, szintén érdemes lehetett úgy szelektálnia a levelek közt, hogy azokból katolikus hite megkérdőjelezhetetlennek tűnjék. És akkor még nem szóltunk arról, hogy bár a *Leveleskönyv* a maga 582 oldalával monumentális

¹³ Ahogyan azt Tóth Zsombor igen plasztikusan megfogalmazta a kora újkori kéziratosságról szóló kötetében: „[...] a kora újkori szöveget és kulturális kontextusait át kell vinni a kiadó jelenébe, le kell fordítani ennek kultúrájára. [...] Következésképp kijelenthető, hogy ez az irodalomtörténeti praxis hajlamos volt a forrásokat saját igényeihez alakítani, így a szövegkiadások nemcsak elérhetetlen kéziratforrásokat tettek hozzáférhetővé, hanem a diszciplína módszertani vagy elméleti korlátait is jótékonyan elfedték.” TÓTH Zsombor, *A kora újkori könyv antropológiája: Kéziratosság Cserei Mihály (1667–1756) írás- és szöveghasználatában*, Irodalomtörténeti füzetek 178 (Budapest: reciti, 2017), 19.

¹⁴ A politikai okokból kihagyott levelekről lásd korábbi írásaimat: SZILÁGYI Emőke Rita, „Epistulae familiares – baráti (?) levelek: Oláh Miklós barátai levelezése tükrében”, in *MONOKgraphia: Tanulmányok Monok István 60. születésnapjára*, szerk. NYERGES Judit, VERÓK Attila és ZVARA Edina, 668–672 (Budapest: Kossuth Kiadó, 2016); valamint: Emőke Rita SZILÁGYI, „Editorial Procedures and Types of Censure: On the Upcoming Critical Edition of Nicolaus Olahus’ Correspondence”, in *Nicolaus Olahus 450: Proceedings of the International Conference on the 450th Anniversary of Nicolaus Olahus’ Death*, ed. Emőke Rita SZILÁGYI, 193–203 (Wien: Institut für Ungarische Geschichtsforschung in Wien–Balassi Institut Collegium Hungaricum, Wien–Ungarische Archivdelegation beim Haus-, Hof- und Staatsarchiv, 2019).

gyűjtemény ugyan, azonban csupán egy bő évtized válogatott anyagát adja közre; Oláh pedig a *Leveleskönyv* legkésőbb keltezett levele után – amely egyébként 1539-es és nem 1538-as, ahogyan Ipolyi gondolta – még bő harminc évig aktív volt, sőt. Ez a harminc év volt az, amikor hazatért Németalföldről, és a Magyar Királyság-beli egyházipolitikai és államférfúi karrierje megindult, majd a csúcra ért az esztergomi érseki székben.

2. Kontextualizálás, azaz szerzői cenzúra jelölése és egyéb jegyzetek, összefoglalók. Ipolyi kiadásában a legégetőbb hiányt egyértelműen a kritikai apparátus mellőzése jelenti. Ez saját kora kiadási hagyományainak éppenséggel megfelel, így nem vethető a szemére, azonban e hiánynak köszönhetően Oláh (ön)cenzúrái, szerkesztői eljárásai a kritikai kiadás munkálatainak megkezdéséig rejtve maradtak a tágabb közönség szeme elől. Amilyen szerzői tudatossággal gyomlálta ki a nemkívánatos szerzők leveleit a gyűjteményből, ugyanolyan kérlelhetetlenül irtotta ki az őt később talán kedvezőtlen színben feltüntető kifejezéseket, vagy módosította a levelek címzéseit annak megfelelően, hogy a címzett időközben milyen rangra emelkedett.¹⁵ A szerzői javítások különösen érdekesek lehetnek, így azokat mindenféleképpen fel kell tüntetni a kritikai apparátusban, akár csak azokat a szerkesztői javításokat, melyek nélkülözhetetlennek mutatkoznak (pl. nyelvhelyességi hibák javítása, úgy, mint egyeztetés, ragozás módosítása stb.), s melyeket Ipolyi, bár alkalmazott, jegyzetben külön nem jelölt.

Ipolyi korában ugyan már használtak láb- és végjegyzeteket a szövegben előforduló személyek és helyek azonosítására, valamint némely nehezebben érthető szövegrész magyarázatára, ő a forráskiadásában ezekről is lemondott. Nincs szükség azonban bizonygatni a tárgyi jegyzetek hasznosságát, ma már egy magára valamit adó szerkesztő még a forráskiadását is megjegyzeteli, nemhogy a kritikai kiadását.

Fájdalom, Ipolyi rövid tartalmi összefoglalókkal sem látta el a szövegkiadását, ami pedig nagyban segítené az olvasót a levelek közti eligazodásban. A hiány azért is meglepő, mivel az esztergomi Prímási Levéltárban fennmaradt egy terjedelmesebb fasciculus, mely a *Leveleskönyv* leveleinek rövid és tömör magyar nyelvű összefoglalásait tartalmazza Ipolyi tolmácsolásában.¹⁶

Kritikai kiadás

Miután levontuk a konzekvenciát, hogy milyen kevés is az a rész, amit egy kritikai kiadás nélkül az Oláh-levelezésből megismerhetünk, ideje rátérni arra, mi az a hozzáadott érték, amit a kritikai kiadás képvisel. Az alábbiakban a folyamatban lévő új,

¹⁵ Ezekhez példákat lásd *uo.*

¹⁶ Ipolyi jegyzéke az esztergomi érsekekhez írt különböző misszilis levelek közt található: Esztergom, Esztergomi Prímási Levéltár, Classis X. Nr. 196. 1527–1600 doboz.

kritikai kiadás¹⁷ munkálatai alapján válaszolok erre a kérdésre. A kiadás munkálatai az egykori MTA-kutatóintézet, a Bölcsészettudományi Kutatóközpont Irodalomtudományi Intézetének Reneszánsz osztályán zajlanak több belső és külső munkatárs bevonásával.¹⁸

A modern kritikai kiadások sok tekintetben hasonlítanak a korábbi kiadásokhoz: a levelezések esetében például mindig kronológiai sorrendbe kerülnek az egyes darabok, függetlenül attól, hogy az őrző kéziratban volt-e valamiféle tudatos diszpozíciós, kötet szerkesztői elgondolás. Csak így követhető valamiképpen az a sok, olykor összekapcsolódó, máskor szétartó dialógus, melyek a levélírók és címzettjeik közt folytak. A kiadás elkészítéséhez első körben szükséges egy levéljegyzéket összeállítani, mely kronológiai sorrendben tartalmazza a leveleket. A levelek feltárása, összegyűjtése és elrendezése elsődleges feladat, de előfordulhat, hogy már a sajtó alá rendezés során kerül elő újabb és újabb darab. Ami viszont újdonság, az az Erasmus-kritikai kiadás¹⁹ nyomán az összetartozó levelek egymásra utalásának feltüntetése: az adott levél sorszáma előtt áll a levél előzményének, utána pedig a levélre adott válaszlevélnek a sorszáma.

Az összegyűjtött korpusz átírása a következő feladat. Lehet betűhív kiadást készíteni, vagy standardizálni a helyesírást – utóbbi mellett a könnyebb olvashatóság és kereshetőség szól, s amennyiben nem áll rendelkezésünkre autográf kézirat, csak másolatok, pláne különböző szerzőktől, akkor egyértelműen a standardizálás mellett érdemes dönteni. Ipolyi a forráskiadásában standardizálta a *Leveleskönyv* szövegét, ehhez képest sincs változás az új, kritikai kiadásban, ahol szintén standard ortográfiát követtünk. Újdonság azonban Ipolyi forráskiadásához képest a kritikai apparátus, mely a szövegen végzett egyrészt szerzői, másrészt szerkesztői javításokról nyújt felvilágosítást. Oláh Miklós ugyanis, mikor a *Leveleskönyv*-ét végigjavította, nem csupán a másolói hibákat vagy a korábbi nyelvtani tévesztéseket javította, hanem bizonyos részeket kivágott vagy átírt a levelekben, olykor akár a hozzá írtakban is! Mindezekről a változtatásokról, különösképpen az eredeti verziókról nem tudunk Ipolyi kiadása alapján semmit: ő ugyanis az *ultima manus* elve szerint a végső, javított változatot közölte, s nem jelölte jegyzetben a változtatás tényét. Ipolyi forráskiadása így tulajdonképpen épp azt a jéghegycúcsot hivatott bemutat-

¹⁷ Az első kötet már megjelent 2018-ban, a második kötet megjelenése 2022-re várható. A teljes kiadás – jelen ismereteink szerint – három kötetes lesz. Nicolaus OLAHUS, *Epistulae Pars I (1523–1533)*, ed. Emőke Rita SZILÁGYI, BSMRAe: Series nova XIX/1 (Budapest: reciti, 2018).

¹⁸ Mindenekelőtt a lektoraimnak (Békés Enikő, Bolonyai Gábor, Faragó Dávid, Fazekas István, Kasza Péter, Péterfi Bence) és támogatóimnak szeretnék ezúton is köszönetet mondani, de az első kötet köszönetnyilvánítása jól mutatja, milyen sok segítséget kaptam és kapok mai napig a kutatóközösség tagjaitól.

¹⁹ *Opus epistolarum Des. Erasmi Roterodami*, denuo recognitum et auctum, Percy Stafford ALLEN, Helen Mary ALLEN et Heathcote William GARROD, Compendium vitae P. S. ALLEN, addidit H. W. GARROD, Indices (T. XII) compilavit Barbara FLOWER, perfecit et edidit Elisabeth ROSENBAUM, 12 vols. (Oxford: Clarendon, 1906–1958).

ni, amit Oláh elénk akart tárni – tehát bár a szerzői szándékok követése tekintetében talán hüen járt el, kiadása azonban elfedte a szerző motivációit és a szövegek valódi rétegeit.

Az új, kritikai kiadás természetesen rendelkezik történeti-magyarító jegyzetekkel is, illetve egy külön jegyzettípusban (*similia*) hozza a szöveg lehetséges forrásait, mindenekelőtt az antik és bibliai locusokat, de adott esetben kortárs párhuzamos szöveghelyeket is (Oláh esetében gyakori az Erasmus-idézet). Míg a történeti-magyarító jegyzetek segítenek eligazodni a levelezésben előforduló személy- és földrajzi nevek közt, illetve olykor egy-egy népnyelvi szó vagy mértékegység jelentését adják közre, addig az utóbbi a szerző műveltségébe nyújt betekintést, a levelezés intertextuális rétegeinek feltáráshoz ad segédletet. A tulajdonneveket, hasonlóan Ipolyi kiadásához, nem standardizáljuk a kritikai kiadásban; a névmutatóban viszont feltüntetjük a főbb változatokat. A jegyzetek az új, kritikai kiadásban angol nyelven készülnek, tekintettel a téma nemzetközi jellegére és a sorozat (*Bibliotheca scriptorum medii recentisque aevorum: Series nova*) előírásaira.²⁰

Nemcsak angol nyelvű jegyzetek, hanem rövid angol nyelvű tartalmi összefoglalások is tartoznak az egyes levelekhez, ez is újdonság Ipolyi forráskiadásához képest. Az angol nyelvű regesztáknak köszönhetően még azok is tudnak tájékozódni a szövegkiadásban, akik a szövegek eredeti nyelveinek egyikén sem vagy akár csak egyikén (elsősorban latin, de alkalmanként német és magyar nyelven) nem tudnak, vagy nem kellő biztonsággal mozognak. Bár a sorozat eredetileg a magyarországi latin nyelvű munkák kiadását tűzte ki célul, a szerkesztőbizottság engedélyezte, hogy a kis számú népnyelvű levelek is felvétesse a kiadásba. Ez kiemelt fontosságú lépés, ugyanis az adott nyelv stílusrétegei, kifejezőkészlete és egyáltalán, a nyelvhez kapcsolódó kulturális kódok meghatározzák és behatárolják, hogy milyen arcát ismerhetjük meg a szerzőnek. Oláh latinul írt, amikor humanista műveltségét akarta megcsillogtatni, de a hivatalos ügyek intézési nyelve is a latin volt, s nem utolsósorban egyházi karrierjét építendő is magától értetődő volt a katolikus környezetben a latin nyelvű kommunikáció. Ugyanakkor ismerjük néhány hivatalos ügyben írt levelét, melyek német nyelvűek: a felvidéki bányavárosok adóiról minden bizonnyal a latin mellett német nyelven lehetett érdemben tárgyalni. Magyar nyelvű levelezésének javát a családtagjaival és familiárisaival való levélváltás adja: ezekben, érthető módon, intimebb és informálisabb hangnemet üt meg.

Mind ez idáig csupán a nyomtatott kiadásról volt szó, pedig az új, kritikai kiadásnak a nyomtatottal egyidejűleg online verziója is készül.²¹ Az online kiadásnak

²⁰ A sorozat a hazai latin nyelvű irodalom legnagyobb múltú és presztízsi vállalkozása e területen. Legutóbb 2014-ben esett át módosításon a módszertani követelményeinek leírása, lásd BENE Sándor és BÉKÉS Enikő, „Módszertani ajánlás a *Bibliotheca Scriptorum Medii Recentisque Aevorum* új sorozatának (Series Nova) szöveggondozásához”, *Irodalomtörténeti Közlemények* 118 (2014): 698–713.

²¹ Köszönöm a DigiPhil munkatársainak, mindenekelőtt Fellegi Zsófiának a szakmai támogatást.

mindenekelőtt két nagy előnye van: egyrészt időben és térben korlátlan hozzáférést tesz lehetővé az olvasók számára, másrészt folyamatosan bővíthető és javítható. Ez utóbbi szempont nagyon is lényeges: mivel a kutatástámogatásnak és kiadásfinanszírozásnak olyan a természete, hogy bizonyos meghatározott időnként fel kell mutatni elkészült kiadásrészeket, a nyomtatott köteteket sorra meg kell jelentetni. Azonban előfordulhat, hogy egyes, már kiadott évkörök anyagából kerül elő újabb levél – ez a korpusz szétszóródottsága és nehéz hozzáférhetősége miatt okkal feltelelezhető –,²² mely a digitális kiadásba könnyedén beilleszthető lesz majd.

A jéghegy újonnan megismert része

Legyünk azonban realisták: a jéghegynek, akármilyen nagy erőfeszítéseket is teszünk a megismerésére, mindig maradnak majd rejtett részei. Levelek, melyek elkallódtak, lappanganak vagy elpusztultak – néhányukra utalnak jelek, hogy léteztek, a legtöbbjük azonban láthatatlan. A kizárólag a víz feletti részhez képest azonban, hála a kritikai kiadásnak, bővülnek az ismereteink. Lássuk, milyen új, korábban nem ismert szempontok jelennek meg Oláh Miklós pályáját, életművét és profilját illetően, melyek kizárólag a *Leveleskönyv* forráskiadása alapján nem merültek volna fel.

1. Az első tanulság a már korábban kiadott *Leveleskönyv* kapcsán vonható le. A kötet összeállításának körülményei, a kötetben megvalósult válogatási elvek mind arra utalnak, hogy Oláh tudatosan építette fel a kötettel *self-fashioning*jét. Olyan portfóliót akart a későbbi olvasói elé tárni, mely azt tükrözi, hogy milyen tanult humanista szerző, milyen hű a katolikus hithez és a Habsburg-ház uralkodóihoz.²³

2. A következő megállapításokat már a későbbi, korábban össze nem gyűjtött és kiadatlan levelek alapján tehetjük. Az e korpusz darabjain végzett autográf javításai, hozzátoldásai és módosításai mind arról tanúskodnak, hogy Oláh akkor is szakszerűen gondozta leveleit, ha azokat nem készült kiadni. Ismerünk olyan leveleket, melyeknek megmaradtak a fogalmazványai és a misszilisei is, s előbbieken nyomon követhetők a szerzői javítások – akár saját kezűleg jegyezte le a levelet, akár diktálta egyik titkárának. A családi levelezésében fennmaradt például egy levél két különböző változatban: az első egy írnok által diktálás alapján vagy másolás útján lejegyzett szöveget tartalmaz, melyet utána Oláh saját kezűleg javított, majd ennek letisztázott példánya egy másik kézirat, mely még mindig nem az elküldött

²² Levéltári kutatásokat végeztem személyesen és/vagy helyi segítséget kaptam a következő városok gyűjteményeiben: Besançon, Besztercebánya, Bécs, Brüsszel, Budapest, Debrecen, Esztergom, Győr, Körmöcbánya, Leuven, London, Nagyszében, Pozsony, Rozsnyó, Selmecbánya, Zágráb. A gyűjtést nem csupán a korpusz szétszóródottsága nehezíti, hanem az is, hogy a kéziratokat őrző állagok általában nem rendszerezettek és nincs hozzájuk mutató.

²³ Lásd 5. jegyzet.

változat, azaz a misszilis. Azt látjuk tehát, hogy Oláh (ön)szerkesztői gyakorlata nem merült ki a publikálásra előkészített *Leveleskönyv* összeállításakor, hanem később is gyakran gondozta, csiszolta elküldendő leveleit.²⁴

3. A *Leveleskönyv*ben található levelezőpartnerek igen jelentős száma a németalföldi humanisták köréből került ki. Ehhez képest a későbbi, nem publikálásra szánt korpuszban már csak elvétve találni közülük néhányat. Tegyük hozzá, Oláh legfőbb külföldi barátai közül sokan meghaltak az 1530-as évek végén, 1540-es évek elején: Rotterdami Erasmus 1536-ban távozott az élők sorából, Camillo Ghilino (Camillus Gilinus) 1535-ben, Conrad Wackers (Conradus Goclenius) pedig 1539-ben. Egyedül Peter Nanninck (Petrus Nannius) és Cornelis de Schepper (Cornelius Scepperus) jöttek számításba mint későbbi levelezőpartnerek, ők ugyanis 1557-ig, illetve 1555-ig még az élők sorában voltak. A Nannickkal váltott levelezésből csupán néhány darab ismeretes a *Leveleskönyv* utáni időszakból, illetve egy közvetett adatunk is van arra vonatkozólag, hogy még az 1550-es évek elején is tartották a kapcsolatot.²⁵ A Cornelis de Schepper és Oláh közti levélváltásnak első kézből nincs nyoma, azonban Oláh többször is feltűnik Schepper Jan Dantyszekhez írt leveleiben az 1540-es évek elején.²⁶ Úgy tűnik, Oláhnak a németalföldi humanistákhoz fűződő barátsága, bár idővel szép lassan megkopott, mégsem tűnt el nyomtalanul.

4. További fontos szempontok kerülnek elő Oláh nem latin nyelvű leveleit olvasva. A mai napig feltárt, azaz a ma ismert korpuszban találhatóak elsősorban magyar és néha német nyelvű levelek is, esetenként kétnyelvű (főleg magyar–latin, latin–magyar, de néha német–latin) misszilisekre is bukkanhatunk. A kritikai kiadás munkálatait megelőzően is volt tudomásunk magyar nyelvű levelekről Fodor Istvánnak köszönhetően. Azonban Fodor nem kezdte el összegyűjteni Oláh magyar nyelvű levelezését, csupán hét darabot publikált belőle, bizonyítva ezzel az állítását, miszerint Oláhnak az anyanyelve a magyar volt.²⁷ Nem tett

²⁴ Oláh familiárisához, Choron Jánoshoz írt levele: MNL OL P 184 (Oláh családi levéltár) I, 3, fol. 1. és fol. 3–4. (1563. április 19.)

²⁵ Lásd TOURNOY, „Petrus Nannius...”, 150–152. Nanninck 1542-ben Oláhnak dedikálta Démoszthenész egyik munkájából készített latin fordítását (DEMOSTHENES, *De Immunitate adversus Leptinem*, Paris, 1542, a ii r–a iii v). Majd egy évtizeddel később, minden bizonnyal Oláh volt a közvetítő a belga tanárok Bécsbe hívásakor, legalábbis erre következtethetünk Johann Ramus Petrus Nanniusához írt verse alapján, lásd Kiss Farkas Gábor, „Istvánffy Miklós Oláh-panegyricusa”, in „A magyar történet folytatója”: *Tanulmányok Istvánffy Miklósról*, szerk. Ács Pál és TÓTH Gergely, Magyar történelmi emlékek: Értekezések, 207–224 (Budapest: MTA BTK, 2018), 213, 37. jegyzet.

²⁶ Lásd a *Corpus of Ioannes Dantiscus' Texts and Correspondence* című hálózati kritikai kiadást, hozzáférés: 2021.01.04, <http://dantiscus.al.uw.edu.pl/> IDL 2334, IDL 2434, IDL 2531. Az igazsághoz hozzátartozik, hogy Schepper néhány levelét, melyben Oláht említi, Godschalk Ericksennel együtt írta, aki az 1541–1542-es években Oláhval közösen több levelet is írt.

²⁷ Fodor Oláh anyanyelvének magyar voltát már a *Hungaria* újonnan előkerült kéziratáról szóló monográfiájában is hangsúlyozta, annak mellékletében közölt két levelet, további ötöt pedig nem sokkal ezután. FODOR István, *Oláh Miklós Hungariája: Egy eddig ismeretlen kézirat és a*

azonban megfigyeléseket arra vonatkozóan, mikor és hogyan váltott magyar és latin közt a szerzőnk, illetve milyen további következtetéseket lehet levonni nyelvhasználatát illetően. Már korábbi publikációimban is hangsúlyoztam, hogy anakronisztikusnak tartok egyetlen és kizárólagos anyanyelvet keresni egy 16. századi *Hungarus* identitású humanista esetében:²⁸ Oláh sokkal inkább tűnik poliglottnak, aki bizonyos szituációkban váltott a megfelelő nyelvre. Igaz, román nyelvű írást nem ismerünk tőle, de a latin és a magyar mellett minden bizonnyal tudnia kellett németül is.²⁹ Az eddigi anyagot áttekintve kézenfekvőnek tűnik a német nyelv anyanyelvi szintű ismerete, ennek azonban szintén nem látni nyomát az írásaiban. Az a pár tucat német nyelvű levél, melyet aláírásával ellátott, mind más kéz által íródott, ő csak aláírta.³⁰ Ezekben az esetekben szerzőnek kell tehát őt is értenünk, de ez nem jelenti azt, hogy a levelet az adott nyelven ő fogalmazta, ő írta. Viszont nem feltételezhetjük, hogy nem tudott eléggé németül, hiszen egyrészt a Habsburg-udvarban ez nyilvánvalóan elképzelhetetlen lett volna, másrészt ismerünk olyan, egyes rokonai által hozzá írt német nyelvű leveleket, melyek egyértelműen előfeltételezik a címzett nyelvi kompetenciáját.³¹ Mind az általa, mind a hozzá írt német nyelvű levelek nagy többségéről elmondható, hogy hivatali feladataival kapcsolatosak: többségük a felvidéki bányavárosok adózásait érinti, azok tisztségviselőivel folytatott beszélgetések lenyomatai.³² Azt, hogy neki személy szerint mennyire nehezére esett volna németül írni, jól illusztrálja az az írnoka által lejegyzett, ám autográf szignójával ellátott német nyelvű levele, melynek a végére még odabiggyesztett egy utóiratot – latinul.³³ A későbbiekben, úgy gondolom, tovább fog árnyalódni az a kép, amit nyelvtudásáról és nyelvhasználatáról eddig csak prekonceptióink alapján alakítottunk ki.

5. Szintén nyelvhasználati kérdés, de más szinten, tudniillik a stílusregiszterek kérdését érinti a következő szempont. Oláh a *Leveleskönyvében* egy többnyire jó kedélyű, néha szorongó, akár depresszióra hajlamos, érzékeny filosz arcát mutatja.

magyar nyelvi adatok tanulságai, Humanizmus és reformáció (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1990); illetve FODOR István, „Oláh Miklós öt magyar nyelvű levele”, *Magyar Nyelv* 92, 1. sz. (1996): 113–117.

²⁸ Emőke Rita SZILÁGYI, „Nicolaus Olahus, Oláh Miklós, Nicolae Valahul, Mikuláš Oláh”, in *Christian-Muslim Relations: A Bibliographical History, Vol. 7. Central and Eastern Europe, Asia, Africa and South America (1500–1600)*, eds. David THOMAS et al. (Leiden: Brill Academic Publishers, 2015), 201–206.

²⁹ Ezen felül a Németalföldön elkezdett ógörögül tanulni, feltehetőleg valamennyi francia vagy holland nyelvtudásra is szert tett és egyes kutatók török nyelvtudásra utaló nyomokat is látni véltek, lásd FODOR, *Oláh Miklós Hungariája*, 30.

³⁰ Jellemzően a német nyelvű leveleit másokkal együtt írta, nagyon ritka, hogy egyedül írt volna német nyelvű levelet, lásd Oláh levele a selmecbányai városvezetéshez: Szlovákia, Banská Štiavnica Archív, Missiles. (1542. szeptember 14.)

³¹ Ilyen például Bóna György levele 1546. november 17-én: MNL OL P 184 I. 1. No. 54.

³² Uo. vagy Wolfgang Kermer levele: MNL OL P 184 I. 1. No. 23. (1547. június 16.)

³³ Szlovákia, Banská Bystrica Archív, Fasc. 168. No. 56.

Azt az arcát azonban minden bizonnyal nem akarta a nagy nyilvánosság elé tárni, mely kevésbé illett az általa választott ideálhoz. A kiadatlan levelei közt találni nem kevés olyan darabot, melyekben gorombán, öntelten vagy épp egészen éles hangnemben szólítja meg levelezőpartnerét. Ahogyan emelkedett a hivatali ranglétrán, a bántó, fontoskodó vagy kioktató hangnem annál gyakoribb. Ma ismert egyik legkorábbi, immáron esztergomi érsekként írt levelét a körmöcbányai városvezetéshez címezte, a korábbi leveleihez képest tőle szokatlanul határozott és rendre utasító hangnemben fogalmazott benne.³⁴ Hogy magát milyen fontosnak érezhette, arról még inkább tanúskodik az, hogy milyen levélírói szokásokat kezdett felvenni formailag, miután esztergomi érsek lett. Míg a korábbi leveleinél általában könnyedén eldönthető volt, hogy misszilis van-e a kezünkben vagy egy hivatalos irat, ez egyre nehezebbé válik az idők folyamán. Míg egy szokásos misszilisnek van címzése, a levélíró köszönti a címzettet, aztán előadja a tárgyát, végül elköszön, majd a levelet keltezéssel és szignóval zárja, addig az oklevelek az adományozó címeit sorolják fel, majd a tárgy után keltezés és több aláírás következik: az adományozóé és a hitelesítőké. Oláh esztergomi érsekként azonban elkezdett olyan leveleket írni, melyek formailag az oklevelekhez hasonlítanak: Oláh címeinek felsorolása nyitja a levelet, majd néha köszönti a címzettet, a tárgy ismertetésétől kezdve azonban teljesen úgy néz ki, mint egy hagyományos levél: tárgy, keltezés és egyetlen aláírás, utóbbit azonban elkezd az érseki pecsétjével nyomatékosítani.³⁵ Azt látjuk tehát, hogy a kezdeti humanista írói szárnypróbálgatások után Oláh a hivatali ranglétrán való feljebb jutással egyenes arányban távolodott el a klasszikus levélírói formáktól és keverte össze mindinkább a magán- és hivatalos levelezés eszköz- és stílusárait.

Konklúzió

Az olyan szerzők, akik összegyűjtötték leveleik egy részét, nagy segítséget nyújtottak a későbbi szövegkiadóiknak, azonban válogatásuk rendszerint manipulált, meghatározott szándékok mentén készült, így a levelezésüket összegyűjtő filoszoknak gyanakodnia kell, hogy minden ismert levél mögött még több ismeretlen levél lappang – és akkor még nem számoltunk a balsorsnak köszönhetően elveszett levelekkel. Kasza Péter, Brodarics István levelezésének³⁶ kiadója végzett egy számítást, Brodarics hány levelet írhatott életében, s ehhez képest hány levelét ismerjük ma. Az arányok lesújtóak: ez a jéghegy nem 1:7, hanem sokkal inkább 1:70–80 (!) arányban látszik, azaz lényegében szinte egyáltalán nem ismerjük Brodarics levelezését,

³⁴ Szlovákia, Kremnica Archiv, Tom. I. Font. 27. Fasc. 1. No. 81.

³⁵ Például Oláh levele a nagyszebeni dékánhoz és plébánoshoz 1554. december 2-án, Sibiu, Arhivele Statului, Cap. Sibiu Ms 140. E levél metaadatokkal ellátott, jó felbontású fotója megtekinthető a <http://www.arhivamedievalia.ro> oldalon.

³⁶ Stephanus BRODERICUS, *Epistulae*, ed. Petrus KASZA, BSMRAe: Series nova XVI (Budapest: Argumentum–MOL, 2012).

csak annak egy apró töredékét.³⁷ Egy másik Oláh-kortárs és egyben levelezőtárs, Jan Dantyszek levelezésének sajtó alá rendezői, Anna Skolimowska, Magdalena Turska és Katarzyna Jasińska-Zdun a kritikai kiadás elkészítése során úgy döntöttek, hogy a gyűjteményben feltüntetik azokat a leveleket is, melyekről tudomásuk van (másik levélbeli utalásból vagy egyéb leírásból), de ma már nem állnak rendelkezésükre.³⁸ Így e cikk írásakor 6118 szövegszerűen ismert és további 807 elveszettként regisztrált levelet tartalmaz az online kiadásuk, tehát a megismerhető rész 11%-kal nőtt a „vízen felüli” részhez képest. A mai napon Oláh Miklós levelezésének 1234 darabja ismert szövegszerűen, de ez a szám remélhetőleg még folyamatosan nőni fog. Belső utalások révén, ha a Dantyszek-kiadás számait vesszük alapul, további 100 levél egykori létezését biztosan ki tudjuk következtetni, azonban ez a szám még mindig kevésnek tűnik összességében ahhoz a számhoz képest, amekkora a korpusz eredetileg lehetett. Másfelől viszont már így is duplájára nőtt az ismert levelek száma ahhoz képest, mint amikor még csak a *Leveleskönyv* forráskiadását forgatták a kutatók.

Összességében megállapítható tehát, hogy a készülő kritikai kiadás méretét tekintve már most megduplázta az Oláh Miklós levelezését rejtő jéghegy korábban ismert részét, s a méretbeli tájékozódáson túl további új vizsgálati szempontokat is lehetővé tett. Ha beértük volna azzal a képpel, amit Oláh magáról kívánt mutatni és ami egyáltalán megmaradt ebből mára, nagyon más szerzői profilt ismernénk (azaz ismertünk eddig), mint amilyen az valójában lehetett. A kritikai kiadás készítésével azonban lehetőségünk nyílik egy átfogóbb és realisabb kép megalkotására egy olyan szerző esetében, aki gondosan figyelt arra, mit mond, mit tesz és ebből mit és mennyit enged másoknak látni.

³⁷ Kasza Péter szóbeli közlése alapján: A levelezésnek ma nagyjából 350 darabját ismerjük, aminek csak egy részét írta Brodarics. Ha átlag napi két levelet írt és pap lévén vasárnap nem dolgozott, az a szűk húsz évvel számolva (1521 – 1539), amíg valóban diplomáciai szolgálatban állt, már 12.000 megírt levelet jelent, és ez még nem is a teljes pályáját jelentené és csak az általa írt leveleket, a hozzá írtakat nem!

³⁸ Kiadásuk linkjét lásd a 26. jegyzetben.